

Ipolyság – a kettéosztott város

Az őszirózsás forradalom utáni napokban, 1918. november elején, Ipolyságon is megalakult a nemzetőrség. Ennek parancsnoka Kürthy Ernő huszár százados, kistúri földbirtokos és helyettese, dr. Salkovszky Jenő tartalékos hadnagy, ipolysági ügyvéd lett. Létszáma az eskütételkor meghaladta a száz főt. Sajnos, a felszerelésük, így katonai erejük is, szegényes volt: 95-ös Mannlicherekkel voltak ellátva, hosszú, másfél méteres fegyverekkel. Ezeket szíj helyett fonott gurtai vagy darab kötél tartotta a vállon. Maga az eskütétel a főtéren, a Vármegyeháza előtt volt megtartva. A század 5 szakaszból állott, vezetőik tartalékos tisztek voltak. A helyi nemzetőrség biztosította a törvényességet és a rendet nemcsak helyben, hanem távolabb, főleg a volt Hont megye területén is. Fő adatközlőm, Berta Sándor nyugalmazott tanár szerint még Korpona is igénybe vette a segítségüket, mert ott fosztogatások és erőszakos támadások érték a lakosságot. Derekasan helytálltak egészen a cseh légionisták bevonulásáig, 1919. január 20-ig.

Az államfordulat, a „prevrat” Ipolyságon nem zajlott le egyszerű katonai megszállással. A cseh légionisták Csata felől január 19-én délelőtt vonattal érkeztek a vasútállomásra. Itt nemzetőrségünk vezetői fogadták őket, és dr. Salkovszky Jenő ügyvéd közölte velük, hogy a demarkációs vonal, vagyis az Ipoly folyó túloldalán vannak, ezzel megsértették a békeszerződésben elfogadott ideiglenes határvonalat. Ezt a parancsnokuk tudomásul vette, elnézést kért, és az egész szerelvény visszavonult Párkány irányába.

Másnap, január 20-án Győr felől gyalogosan közelítették meg a várost – teljes felszereléssel: az ösvéres szekereken a felszerelést szállították, a katonák pedig olasz hegyivadász-egyenruhát viseltek: széles kalapokkal, lábszárvédősen vonultak gyalog a város felé. Mivel akkor még hivatalos, ill. legális katonasága az újonnan kikiáltott államnak nem volt, ezek a katonai egységek inkább szabadcsapatok vagy légiósok voltak, egyenruhájuk ezért nem volt egységes.

Az államfordulatig megmaradt az addigi közigazgatási rend. A hivatalnokok helyükön maradtak, a városbíró Zanoletty József volt. Városunk szülötte közvetlen tanulmányai befejezése után itt kezdett dolgozni, majd 1915-ben városbíróvá választották, vagyis napjaink polgármesterévé. Nehéz munkát vállalt magára: a világháború éveitől a szegénység és elkeseredettség uralkodott mindenütt. Itt is meg kellett szüntetni a kaotikus viszonyokat és biztosítani a törvényességet, a rendet mindenütt. A győztes antant hatalmak már 1918 nyarán döntöttek a „nemzetállamok” kialakításáról a régi monarchia helyén. Ezek határait, nemzetiségi összetételének alakulását mindjárt

a háború utáni hónapok katonai összeütközései, konfliktusai, részben pedig a párizsi békekonferencia határkijelölő bizottságának döntései határozták meg. A városbíró sokatmondó célt tűzött ki maga és munkatársai számára: „Tiszta kezekkel – tiszta munkáti!”, s továbbra is a helyén maradt és vezette a városát. A városi főjegyző Drozd András maradt.

A légionisták bevonulására sokan voltak kíváncsiak, és megcsodálták a szokatlan egyenruhás sereget. Abban az időben a város határa északról a mai államrendőrségnél és a szovjet emlékműnél volt. A rendőrséggel szemben, a Petőfi utca sarkán már akkor is állt egy jól menő vendéglő. Itt borozgattak néhányan, köztük Spitzer Vilmos tartalékos hadnagy, a zsidó iskola igazgatójának fia is, aki a kitódult tömeggel ment megnézni a katonai bevonulást. A cigányzene hangjai mellett köszöntötte őket, mire a parancsnok megköszönte a „szíves fogadtatást”, mivel azt hitte, az ő fogadásukra készítették az ipolyságiak a zenés műsort.

Ezután előőrsei felderítették a terepet, majd amikor visszaérkeztek, a zászlóaljnyi katonaság megszállta a középületeket. Maga a parancsnokság a Városháza (ma a Fegyverneki Ferenc Közös Igazgatású Katolikus Iskola) épületében rendezkedett be, a katonaság pedig a város iskoláiban szállt meg. A határvonal a folyón átívelő hidat szelte át, így a Homok városrész a Magyar Tanácsköztársaság irányítása alatt maradt. Az itteni városi Nemzetőrség gyakorlatilag 1919. január 20-ával megszűnt. Magyar oldalon a katonai erőt csak a Pálmay-csoport képviselte, kiknek székhelye Rétságon volt. Pálmay Ernő százados a világháború alatt hadifogságba esett, onnan csak 1918 novemberében tért haza. Ő lett a Léván állomásozó honvéd géppuskás tanfolyam utolsó parancsnoka. Amikor az országban kaotikus viszonyok alakultak ki, Pálmay a katonákból és a hozzájuk később csatlakozó barsi és honti polgárokból, diákokból a belső rend fenntartása végett önkéntes alakulatot szervezett. Ez hamarosan egy századnyi erőt képviselt, és összeütközésbe került az előrenyomuló cseh légiósokkal Zsolna, Galgóc, Trencsénteplic határában. A Károlyi-kormány Pálmayt és egységét 1919. január 8-án az Ipoly bal partjára rendelte, a demarkációs vonal déli oldalára. Ezért katonái közül azokat, akiket családjuk a folyó északi oldalához kötött, a szolgálat alól felmentette. Így összesen 79-en maradtak, 24 tiszttel és 55 katonával. A csoport január 9–10-én Drégelypalánkról először Nagyorosziba, majd Rétságra települt. A Homok városrészben lakó gyerekek, középiskolások tanulók 1918. december 20-ától, a karácsonyi szünet kezdetétől már nem járhattak iskolába a „prevrat” alatt, de ezt később március 1-jéig mégis engedélyezték.

A híd két oldalán őrség ellenőrizte a civil lakosság átjárását. Magyar oldalon a régi vámház, szlovák oldalon pedig az Ipoly utca sarki épülete volt az őrség helye. Március 1-jén a cseh katonák teljesen lezárták a határt: a híd közepét „spanyolbakokkal” eltorlaszolták, Nepomuki Szent János szobrát (melyet a nép csak Jánoskának nevezett) pedig maguk felé fordították, hogy rájuk vigyázzon. 1944 decemberében, a második világháború alatt a felrobbantott hidakkal együtt „Jánoska” szobra is végérvényesen eltűnt.

Márciusban újra növekedni kezdett a Pálmay-csoport létszáma. Sokan megszöktek az innenső oldalon lévő községek fiataljai közül. Azok, akik nem akartak a behívó kézhezvétele után a magyarok ellen harcolni, inkább átszöktek a demarkációs vonal túloldalára. A csoport így már több száz főnyire duzzadt. Kun Béla uralma alatt Pálmay Ernő katonái is nehéz helyzetbe kerültek. A Népbiztosok Kormánya Pálmayhoz megbízotta-

kat küldött azzal, hogy álljanak át harcolni az ő oldalukra. „Katona vagyok, és nem érdekel a maguk politikája. Én csak a hazámat akarom megvédeni az idegenekkel szemben!” – volt Pálmay válasza. 1919 májusában ezért több tisztet és sorkatonát hozzátartozóikkal együtt letartóztattak és a váci vésztörvényszék elé hurcoltak. A csoport azonban összefogott, megmentette tagjait a bebörtönzéstől és a haláltól.

A Tanácsköztársaság kikiáltására reakcióként a cseh-szlovák kormány elrendelte az 1892–1898-as évfolyamok általános mozgósítását, ezt a parancsot azonban csak kevesen teljesítették. Sokan inkább átszöktek Magyarországra, és beálltak a Pálmay-csoportba. A magyarországi szovjetek külpolitikai helyzete azonban válságossá vált azzal, hogy április 17-én megkezdődött a román offenzíva, és május 2-án Szolnoknál már elérték a Tisza vonalát. Április végén Csehszlovákia is megtámadta Magyarországot. A budapesti munkás- és katonatanács erélyes védekezésre szánta el magát. Április 22-én Böhm Vilmost a tiszántúli hadsereg főparancsnokává, Stromfeld Aurél ezredest vezérkari főnökké, Szamuely Tibor népbiztost pedig a front mögötti bizottságok parancsnokává nevezte ki. A proletárdiktatúra így esett át első krízisére április 28. és május 7. között. Stromfeld Aurél vezérkari főnök, a régi monarchia egyik legjelesebb tisztje, átszervezte Kun Béla vörös seregét, és északi irányban indított támadást.

Elfogultság nélkül nehéz beszélni legújabb kori történelmünkről. Sok emlék él még az emberekben ezekről az eseményekről, viszont sajnos, kevés írásos emlékünknél maradt meg. Ezért fontos dokumentuma az Ipoly menti harcoknak az a kéziratban fennmaradt visszaemlékezés is, amelyben Vendelín Sahulčík, az új államtól kinevezett második „zsupán” – azaz főispán – így emlékezik: „A bolsevikok fegyveres betörésére mi, hontiak élénken emlékezünk. Hiszen sehol nem volt megyei hivatal olyan közel a határhoz, mint Ipolyságon – alig 300 méterrel! A hivatalt akkor vettem át, amikor 1919. március 26-án az első zsupán, Lehotský Gusztáv korponai ügyvéd lemondott. A megyei hivatal sok nehézséggel küzdve dolgozott tovább, a hivataloknak a fele sem volt elfoglalva, így mindenki kettő helyett dolgozott. Valamit tennünk kellett, hogy a hivatalnokok munkáját megkönnyítsük: április 9-én beindítottuk a közös menzát, Maršan ezredessel közösen biztosítottuk alkalmazottainknak az esti programot. Május elseje megünneplésére a katonasággal együtt nyilvános ünnepséget tartottunk. A megyeháza balkonjáról ünnepi beszédek hangzottak el, Mihály öcsém – akkor még főiskolás, egyúttal a megyei hivatal titkára Rázus költőnk versét, a Hoj zem drahá-t szavalta el.

De a polgárok és a régi hivatalnokok nem ünnepelték velünk a munka ünnepét. Budapestről olyan jelszavakkal voltak buzdítva, mint a »Nem, nem soha!« A buzdításon kívül a régi hivatalnokok megkapták a magasabb fizetést, különböző pótlékokkal, mint pl. 300 korona öltözködésre, 300 korona a gyerekekre stb. Arról, hogy ezek Magyarországon nyomtatott értéktelen pénzek, a félrevezetett hivatalnokok semmit nem tudtak.

Május 2-án katonaságunk lecserélődött. A hivatalnokok majdnem egész májust végigörködték, alig aludtak, mivel megtudtuk, hogy a magyar oldalon több mint 1000 gyalogos katona áll, ágyúkkal és páncélvonattal felszerelve. Pozsonyba a történetet hetente kétszer is jelentettem. Május 16-án Šrobár Vavro miniszterrel személyesen is beszéltem, követelve a lehető leggyorsabb segítséget... Az Ipoly nem olyan széles és nagy folyó, mint a Duna, és a bolsevikok minket az irodáinkban löhetnek agyon lövészárkaikból, mint a verebeket... Végül sok kérésünkre május 29-én éjszaka megérkezett az erősítés – kb. 80 légiós katona öszvérekkel és 4-5 gépfegyverrel... Nagy lövöldözés-

re ébredtem: a város éjjeltől körül volt zárva a bolsevikoktól... Kis létszámú légiós egységünk hősiiesen küzdött, a várost éjjeltől délután 3 óráig, tehát több mint 15 órán keresztül tartották. Csak ezután kezdtek visszahúzódni a Túr–Rakonca–Németi útvonalon” – írja Sahulčík.

Májusban tehát fegyverropogástól lett hangos az Ipoly egész völgye. A Pálmay-csoport létszáma is gyarapodott azokkal a fiatalokkal, akik átszöktek a demarkációs vonalon. 1919. május 29-én az ipolyhídvégi és ipolysági ütközet során a vöröskatonák egyesülve a Pálmay-csoporttal átkeltek a megáradt Ipolyon, ezzel adáz harcok kezdődtek a város területén. A védelem egyik fontos gócpontja az Őrhegy csúcsa volt (kissé északra a mai temetőkerttől), ahol a nehézgéppuskák tüze fékezte a folyón való átkelést. A védelem másik fontos pontja a régi Várhegy, a mai Kálvária feletti terület volt, szintén géppuskás lövészekkel. Öt órán át harcoltak a város birtoklásáért, amely „pünkösdi csataként” került be a helytörténetbe.

Másnap a cseh csapatok visszavonulásra kényszerültek Palást és Korpona irányában. Így május 30-án, pünkösdi vasárnapján Ipolyság rövid időre újra a magyar csapatok kezébe került. Berta Sándor nyugdíjas tanár korábban kiírta az itteni halotti anyakönyvből az elesett magyar katonák névsorát, melyben a következők szerepeltek:

	Név	Kor	Megjegyzés
1.	Zsóka István	24	
2.	Hatvanger János	17	
3.	Albert József	23	
4.	Farkas Jenő	20	
5.	Koncz József	24	
6.	Kiss István	15	
7.	Matyó János	21	
8.	Balogh István	21	
9.	Greschó János	25	Lévai református tanító, főhadnagy, századparancsnok
10.	Molnár Ferenc	22	
11.	Antal Imre	21	
12.	Bazsó János	21	
13.	Török János	33	Tizedes, honti lakos, családos
14.	Enger Andor	23	
15.	Szathmáry Lajos	27	Nemeskájai, tüdőlövessel még két hétig élt
16.	Jurkolák András	26	
17.	Schréter Ödön	21	
18.	Bory István	43	
19.	Zsilka János	22	
20.	Hribyk Kázmér		Garamszöllősi, az Ipolyba fült
21.	Fuksz Ferenc	22	Verseci lakos
22.	Bartos Elemér	23	Ipolysági, szakaszparancsnok volt

Mivel az adatközlő szerint a halotti anyakönyv néhány helyen pontatlan volt, visszaemlékezései alapján ezeket az adatokat még kiegészítette a következőkkel: az új temető bejáratától mintegy 50 méterre szétvert koponyával feküdt Blumfeld borkereskedő fia, Árpád. Bizonyára az ütközet után hozzátartozói hazavitték tetemét Lévára, és ott került bejegyzésre a halottak közé. A 15. sz. Szathmáry Lajoson kívül még több súlyos sebesült került a helyi kórházba. Ezek nincsenek a halottak között feltüntetve. A halotti anyakönyvben találtak viszont másokat, így a cseh Durda Ján nevét (1891–1919), aki 28 évesen vesztette el életét. Még az ütközet előtt, járőrszolgálatot teljesítve halt meg mint százados. Lova bevitte tetemét a szálláshelyre, így a temetésére a lovát is kivették. Sliva Emil tizedes a 8. határzászlóaljából szintén május 30-án esett el, az ő neve sem szerepelt az elesettek között.

Az áttörés napján és az azt követő napokon 22 civil vesztette életét, többnyire nők.

A következő, aránylag békés napokban sor került a vöröskatonák katonai tiszteletadással történő temetésére. Az ipolsági temetőben, a főbejáratától balra voltak eltemetve, sírkeresztjükön nevükkel. Sajnos, az 1948 utáni politikai változások miatt ezek a sírok el lettek hanyagolva, a fejfák elkorhadtak. A vaskeresztek már az újabb rendszerváltás utáni években (1990–92-ben) készültek a mezőgazdasági iskola műhelyeiben. Nemsokára a közös sírhalmok elé egy szép kopjafa-kompozíció került, a Megbékélés Kapuja. Ehhez a faanyagot a kemencei erdészet adta, a művészi fafaragó munkát pedig Tass város pedagógusai vállalták.

A pütködsdi ütközetben és az azt követő napokban elesettek névsora a következő:

	Név		Név		Név
1.	Kiss János	2.	Jakiel János	3.	Várady György
4.	Mészáros Lajos	5.	Bodzsár János	6.	Frokos József
7.	Valles László	8.	Hegedűs Ferenc	9.	Gábor György
10.	Gáspár Pál örv.	11.	Csordás Pál	12.	Tamaskai János
13.	Kapka Károly	14.	Molnár János örv.	15.	Gresshó János főhadnagy
16.	Zsóka István	14.	Ifj. Hatvanger János	18.	Török János tizedes
19.	Albert József	20.	Molnár Ferenc	21.	Bojtos István
22.	Jakubík János	23.	Sinkovics Antal	24.	Guthász Béla
25.	Id. Hatvanger János	26.	Vicián István	27.	Krajcsík Antal
28.	Skuta József	29.	Jovics Sándor	30.	Szathmáry Lajos
31.	Fuksz Ferenc	32.	Schreiber Ödön	33.	Matus Bálint
34.	Jurkoláb András	35.	Matyó János	36.	Balogh István
37.	Farkas Jenő tizedes	38.	Koncz József		

Megjegyzés: Bartos Elemér a zsidó temetőben lett eltemetve. Blumfeldet a szülei valószínűleg Lévára vitték, és az ottani temetőben nyugszik. Hribyk Kázmér garamszőlősi lakos holttestét a kórházban ismerték fel idős szülei, és valószínűleg övé az egyik „ismeretlen” fejfájú sír.

Az elesett cseh katonák sírjai vaskerítéssel vannak körülveve, közel a magyar katonák sírjaihoz. Berta Sándor helyszínrajzot is készített az akkor még olvasható sírkövek feliratairól.

A „pütkösdvasárnapi” csatában csupán Ipolyhídvég és Ipolság között 71 katona vesztette életét a magyarok közül, míg a csehek veszteségét ennek néhányzorosára becsülték a harcok után. A légionisták nagyobb része a visszavonulás alatt esett el,

amikor a város feletti útelágazásoktól a Korpona-patak mellett tovább tartott az üldözésük Palást és Korpona irányában.

Vendelín Sahulčík visszaemlékezése szerint: „A harcok tovább folytatódtak Korpona és Selmecebánya környékén, ez utóbbi június 15-ig Hont megye székhelye volt. Gondot okozott a lakosság azon része, akik a magyarokkal szimpatizáltak. Június 15-e volt a legvéresebb ütközetek napja a Selmecebánya–Piarg–Bakabánya–Hontbagonya vonalon. A mi oldalunkon emberi életekben 15-18%-os volt a veszteség. Június 24-e után lassan visszatértek hivatalnokaink is” – írja a zsupán Selmecebányáról, az akkori megyeszékhelyről. Akkor az új (ideiglenes) demarkációs vonal a felsőtúri útkereszteződésnél volt.

„Ennyit röviden azokból a történetekből, amelyek 1919-ben Hontban zajlottak... Ezek a jegyzeteim csak apró részletek az eseményekből, amelyekre ma is emlékszem – a véres májusi-júniusi napokra, amelyek próbára tettek mindnyájunkat...” – írta jegyzetei végén Hont megye második zsupánja, aki azelőtt Hont-Nádas községnek volt a plébánosa, Vendelín Sahulčík. Ő hitte, hogy az elesettek életüket áldozták a kor jelszava szerint: „Za Boha, za vlast, za národ” – vagyis az Istenért, a hazáért, a nemzetért.

A történelem ismerete akkor éri el célját, ha közelebb hozzuk a megtörtént eseményeket az utókor emberéhez. Esetünkben megnézni, felkutatni az események lényegét és tisztelettel adózni elesetteink emlékének!

Felhasznált irodalom

Berta Sándor: Ipolyság, a demarkációs vonaltól kettészelve. Kézirat

Sahulčík, Vendelín: Maďarskí boľševíci v Honte (Magyar bolsevikok Hontban). Kézirat